

KNOVÍZSKÉ SÍDLIŠTĚ V LIŠANECH (OKR. LOUNY, ÚSTECKÝ KRAJ)

Drahomír Koutecký

Nejstarší knovízské nálezy v Lišanech pocházejí z období 2. světové války. V. Kučera při stavbě domku ppč. 662/1 v roce 1941 zachránil podle zprávy 4083/41 nádoby ze 4 až 5 hrobů a z jedné jámy. Knovízské a štítarské sídliště bylo objeveno jihovýchodně od nádraží J. Muškou a I. Pleinerovou v roce 1977 (hl. čj. 1208/77; *ASM 15*, č. 312–313, 188).

Polykulturní naleziště velkého rozsahu se rozkládá převážně východně od vesnice a bylo zjištěno při melioracích v roce 1981. Záchranná akce probíhala ve třech výkopech pro kabel a výsledky tohoto výzkumu jsou předmětem našeho hodnocení. V roce 1982 navázal další výzkum na této lokalitě Z. Smrž, kde v pokračujících rýhách evidoval a částečně ovzorkoval přes 66 objektů (NZ čj. 219/94; *ASM 15*, č. 230–231, 182). Týž autor leteckou prospekci v roce 1993 odhadl rozsah osídlené plochy na 8,5 ha a počet objektů nejméně na 800–1000.

VÝZKUM 1981

1. Nálezové okolnosti, lokalizace, způsob dokumentace knovízského sídliště M Žatec, NZ 11/81

Lokalita se nalézá na říční terase asi 200 m severně od levého břehu Ohře v poloze „Za kravínem“ na parcele č. 1272/1. Na poli východně od kravínů JZD byly vybagrovány dva paralelní výkopy (označené jako A a B) ve směru SV–JZ pro kladení potrubí a kabelů, které porušily objekty pravěkého sídliště a pohřebiště(?). Zaměření bylo provedeno plátěným pásmem na budovy kravína. Další průkop (označen jako C) probíhal ve vzdálenosti zhruba 200 metrů východně od obou předcházejících průkopů a byl zde zjištěn pouze jeden zahloubený objekt, který však nebyl ani zaměřen, ani zdokumentován (*obr. 1:3*).

Pod zhruba 30 cm mocnou vrstvou ornice se na většině plochy, kde byly zjištěny stopy pravěkého osídlení, nalézala vrstva hnědočerné až černé sypké zeminy o rozdílné mocnosti s ojedinělou mazanicí a keramikou (patrně kulturní vrstva). Pod zmíněnou vrstvou se na celé lokalitě nalézalo žluté šterkopískové podloží – náplavy Ohře. Osídlený terén tvoří rovné plató na terase Ohře s nadmořskou výškou 200 m. Některé objekty byly po začištění profilu výkopů identifikovány již v rámci černé „kulturní“ vrstvy se světlejší výplní (*Holodňák 2006, 235*).

Průkop A: délka 150, šířka 1 m. Průkop B: délka 150, šířka 3 m. Celkem bylo zjištěno v profilech výkopů A, B a C 42 archeologických objektů a 10 kúlových jamek (v průkopu A 30 objektů, v B jedenáct a v C jeden objekt). Z časových důvodů byly zjištěné objekty pouze zaměřeny, dokumentovány kresbou profilu a byly z nich odebrány vzorky materiálu (keramika, kosti atp.). V úplnosti bylo možno prozkoumat pouze jediný objekt (11/81 – kostrový hrob v sídlištní jámě s milodary). Více nebylo v rámci možností žateckého muzea (výzkum vedl P. Holodňák) možno zvládnout (*obr. 1:1*).

2. Popis objektů v průkopu A (P. Holodňák)

Objekt 1/81: Pod 30 cm mocnou vrstvou ornice hnědé barvy byla 23 cm mocná vrstva černé sypké hlíny (kulturní vrstva?), pod ní žlutý šterkopísek, do kterého se zahlubovala kúlová jamka. Výplň hnědočerná sypká hlína. Hloubka od povrchu ornice 100 cm. Stěny šikmé, dno oblé. Bez nálezů (ve výplni pouze jeden větší uhlík).

Objekt 2/81: Pod ornici se zahlubuje do podložní kotlovitá jáma s téměř kolmými stěnami a oblým dnem, šířka 180 cm, hloubka 150 cm. V jižní stěně zjištěna šikmá kúlová jamka. V bezprostřední blízkosti objektu další kúlová jam-

ka či mísovitá zahloubenina. Výplň objektu hnědá až hnědočerná s ččkami černé, sypká promíšená oblázky a malými zlomky mazanice. Ve výplni keramika a kosti, č. př. 12/81. Mísovitá zahloubenina bez nálezů (*obr. 1:8*).

Objekt 3/81: Kotlovitá jáma zahloubená do podloží v blízkosti objektu 2/81 (cca 40 cm SZ od okraje obj. 2/81), šířka 120, hloubka 90 cm. Stěny šikmé, dno rovné. Výplň šedohnědá až hnědá. Asi 5–10 cm nade dnem vodorovná vrstva, kterou tvořily stovky drobných ulit malakofauny a drobné zlomky mazanice. Asi 50 cm nade dnem vrstva štěrkopísku. Asi 30 cm nade dnem další vrstva štěrkopísku. Jinak výplň objektu sypká bez větších oblázků, při dně vrstva tmavší hnědočerné hlíny. Nálezy: kosti, keramika, mušle. Asi 10 cm nade dnem v jižní polovině objektu zlomky podstatné části keramické nádoby a kosti na bázi vrstvy s mušlemi, č. př. 13/81.

Objekt 4/81: V obou profilech průkopu A zjištěny naproti sobě zahloubené objekty, které jsou pravděpodobně součástí jediného objektu protnutého průkopem (označeny jako obj. 4a, 4b).

Objekt 4a/81: Mísovitá jáma zahloubená do podloží, stěny šikmé, dno oblé až rovné, šířka 210, hloubka 114 cm. Výplň tvořila hnědočerná sypká hlína, u dna vrstvička černé tvrdé krusty (výmaz dna?) o mocnosti 1–10 cm. Ve výplni objektu oblázky, ojediněle malé zlomky mazanice, keramika a kosti, č. př. 14/81 (*obr. 1:4*).

Objekt 4b/81: Kotlovitá zahloubenina s oblým dnem, šířka 130, hloubka 100 cm. Výplň hnědočerná sypká, u dna silně promíšená oblázky. Nálezy: zlomky keramiky, č. př. 15/81.

Objekt 5/81: Jáma zahloubená do podloží, severní stěna téměř kolmá, jižní s ústupkem, šířka 155, hloubka 110 cm. Výplň tvořily dvě odlišné vrstvy. Spodní vrstvu světlejší hnědá hlína promíšená oblázky a pískem, horní vrstvu hnědočerná sypká hlína bez oblázků. Keramika v obou vrstvách, č. př. 16/81.

Objekt 6/81: Mělká mísovitá zahloubenina se šikmými stěnami a rovným dnem, šířka 130, hloubka 74 cm. Výplň sypká hnědočerná při okrajích a u dna promíšená žlutým štěrkopískem. Ve výplni malé zlomky mazanice a keramika, č. př. 17/81.

Objekty 7/81–10/81: Bez dokumentace, knovízská.

Objekt 11/81 (kostrový hrob v sídlištní jámě): Zahloubený objekt zásobnicového charakteru s převislými stěnami a rovným dnem. Zachovalý z poloviny, rozměry 190×122, hloubka 90 cm. Zahloubení identifikováno ještě v rámci černé kulturní vrstvy, v níž se objekt jevil světlejší hnědočernou až hnědou výplní. Rovné dno (10–15 cm) se mírně zahlubovalo do štěrkopískového podloží. V profilu byla bagrem porušená lidská lebka (obličejová část lebky byla zcela zničena). Temeno lebky směřovalo k Z, obličej k V. Asi 25 cm J od lebky zjištěny v profilu větší střepy cca 10 cm nade dnem. Výplň hnědočerná sypká homogenní ve všech částech objektu, s malými zlomky mazanice a keramiky. V blízkosti lebky skvrna světlé okrověžluté barvy. Objekt byl shora postupně vybrán a začištěn. Ve výplni nalezena keramika a zvířecí kosti. Celkem měl objekt pravděpodobně nepravidelný kruhový půdorys s rovným dnem a převislými stěnami, s kuželovitým profilem (zásobní jáma). Asi 10–25 cm nade dnem odkryt v podstatě celý lidský skelet v anatomickém uložení, orientovaný ve směru V–Z. Mrtvý spočíval v poloze na břicho, dolní končetiny byly silně skrčeny a ohnuty k J jedna přes druhou. Ruce pokrčeny tak, že dlaně obou rukou byly sepnuty v blízkosti lebky. Kostí pravé ruky částečně pod obratli a žebry. Lokty a předloktí obou rukou překryty keramickou nádobou – koflíkem, který byl umístěn dnem vzhůru. Asi 50 cm SZ od koflíku umístěna při stěně objektu malá nádoba – miska, ústím vzhůru. Asi 40 cm JJZ od lebky velký střep. Kostí dolních končetin umístěny výše, asi v důsledku opření nohou o šikmou stěnu objektu (patní kosti cca 25 cm nade dnem, zatímco lebka max. 10 cm nade dnem). Celkově lze konstatovat, že zemřelý byl „vhozen“ do jámy již nepoužívané, neboť pod kostrou byla ještě vrstva výplně o mocnosti 10–25 cm se zlomky sídlištní keramiky a zvířecími kostmi, č. př. 19/81 (*obr. 1:6*).

Objekty 12/81 a 13/81: Bez dokumentace, neurčené.

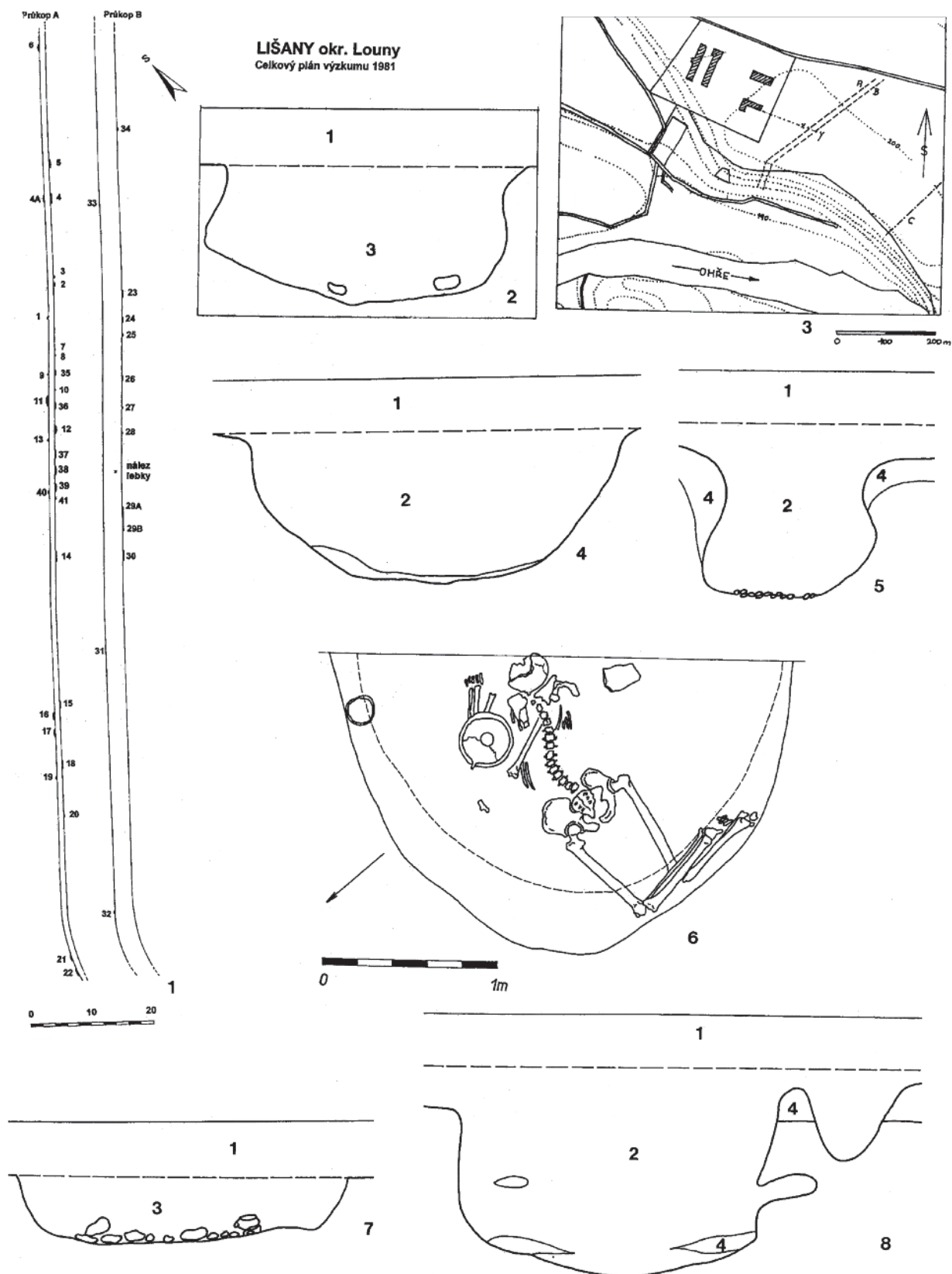
Objekt 14/81: Jevil se již v rámci černé vrstvy světlejší výplní a částečně se zahluboval i do žlutého štěrkopísku, šířka 200, hloubka 122 cm. Dno rovné se schodovitým výstupkem. Stěny převislé a šikmé. Výplň hnědá sypká s keramikou, u dna větší kameny (oblázky). Nálezy: kosti, keramika, č. př. 20/81.

Objekt 15/81: Mělká jáma s oblým dnem zahloubená mírně do podloží, stěny šikmé, šířka 180, hloubka 88 cm. Výplň hnědá přímo pod ornicí; černá kulturní vrstva zde není. Nálezy: keramika, kosti, mazanice.

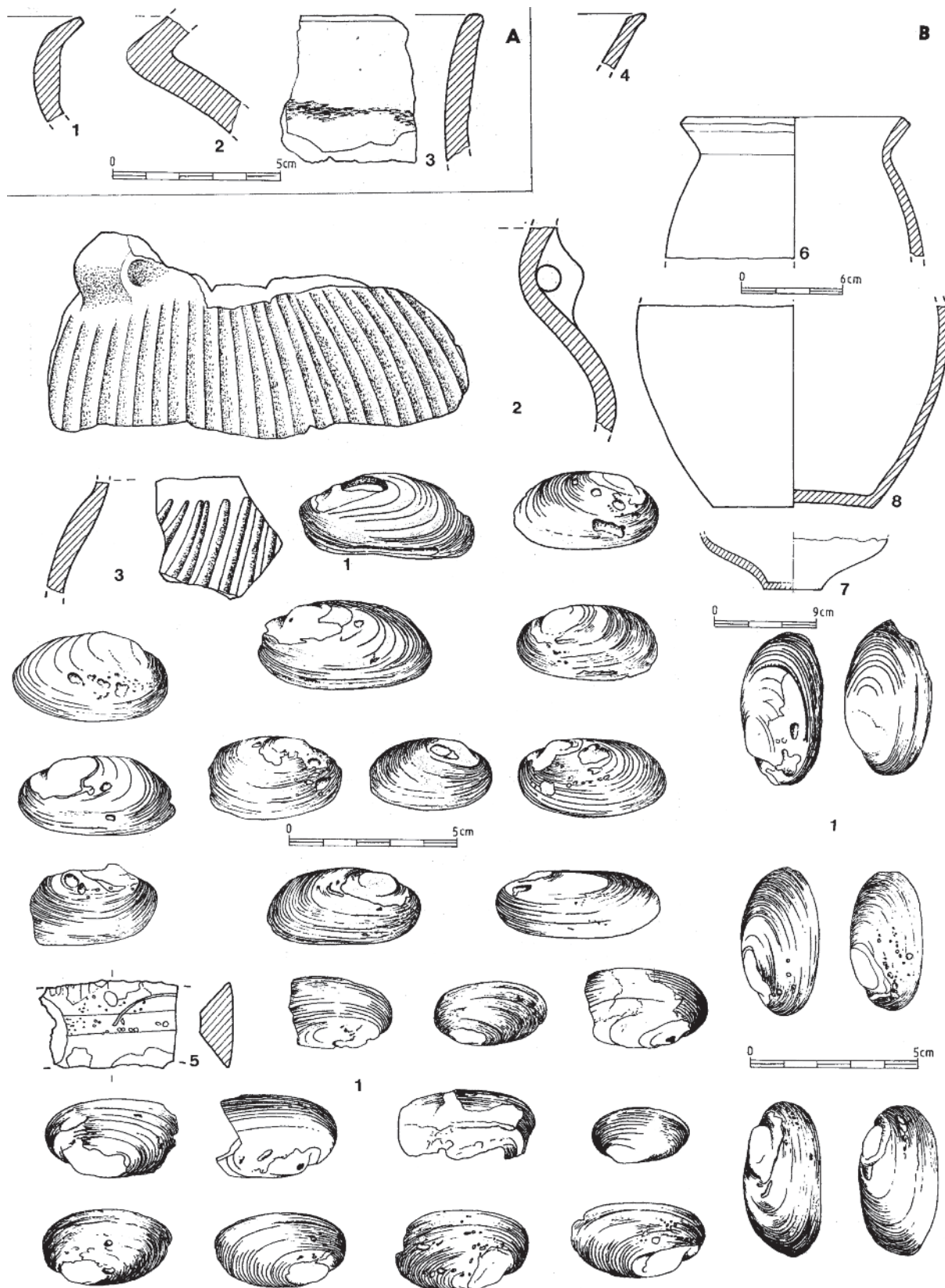
Objekt 16/81: Zahluboval se těsně pod ornicí do tmavší vrstvy a částečně do podloží, šířka 120, hloubka 86 cm. Stěny kolmé až převislé, dno rovné až oblé. Výplň hnědá bez větších kamenů. Ve výplni keramika a malé zlomky mazanice.

Objekt 17/81: Mělká mísovitá zahloubenina pod ornicí s hnědočernou výplní s oblázky. Oblé dno, značně šikmé stěny, šířka 120, hloubka 95 cm. Nálezy: keramika.

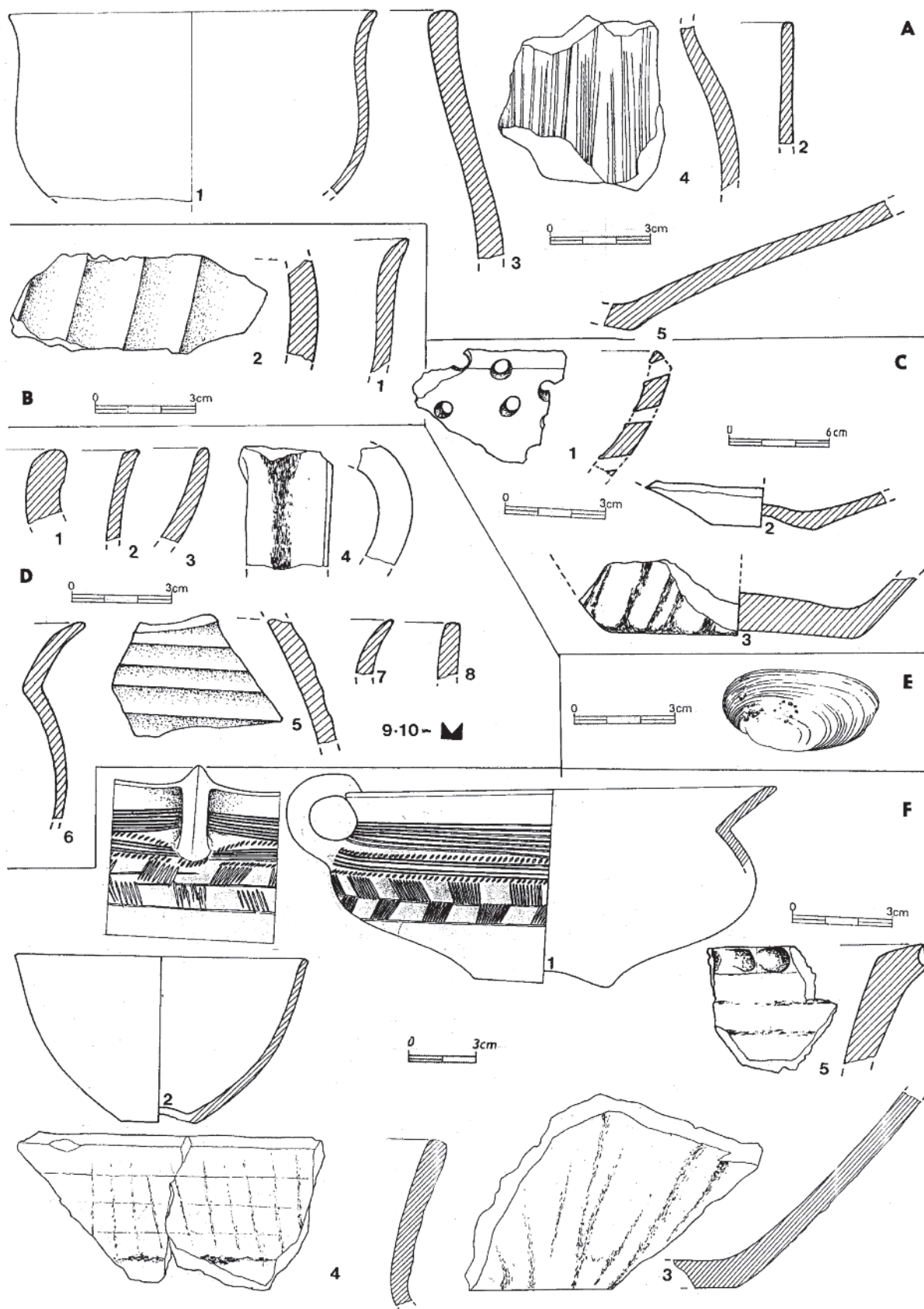
Objekt 18/81: Jáma s kolmými až převislými stěnami a oblým dnem, šířka 140, hloubka 100 cm. Zahlubovala se pod ornicí do štěrkopísku, výplň tvořila hnědá hlína, u dna větší oblázky. Asi 15–20 cm nad bází dna se středem ob-

Obr. 1. Lišany. 1 – výzkum a dokumentace v rýhách A a B; 2 – profil jámy 21; 3 – situační plán nálezíště; 4 – profil jámy 4a; 5 – profil jámy 23; 6 – jáma 11 s kostrou; 7 – profil jámy 22; 8 – profil jámy 2. Výplň jam: 1 – ornice; 2 – hnědočerná hlína; 3 – hnědá hlína; 4 – černá hlína

Tab. I. Lišany. A: jáma 2, keramika; B: jáma 3, keramika, mušle

Tab. II. Lišany. A: jáma 4a, keramika; B: jáma 4b, keramika; C: jáma 5, keramika; D: jáma 6, keramika; E: jáma 7, mušle; F: jáma 11, keramika

jektu táhne vrstva šedého mazlavého jílu o mocnosti 10–15 cm, nikoli však od kraje ke kraji. Pod touto vrstvou větší oblázky. Ve výplni keramika.

Objekt 19/81: Bez dokumentace a určení.

Objekt 20/81: Mělká jamka s příkrými stěnami a rovným dnem mísovitého tvaru, šířka 100, hloubka 80 cm. Hnědá výplň s mazanicí, sypká. Zahloubená do štěrkopísku. Výplň bez větších kamenů.

Objekt 21/81: Kotlovitá jáma pod ornici zahloubená do štěrkopísku, šířka 170, hloubka 110 cm. Stěny převislé, dno oblé. Výplň šedohnědá popelovitá homogenní. U dna dva velké oblázky. Keramika a kosti se soustřeďují pouze v horních partiích výplně, hlouběji pouze ojedinelé.

Objekt 22/81: Asi jeden metr od obj. 21/81 situován objekt 22. Vanovitá jáma s šikmými stěnami a rovným dnem zahloubená do štěrkopískového podloží, šířka 190, hloubka 66 cm. Výplň šedohnědá popelovitá, u dna větší oblázky, keramika a kosti (*obr. 1:7*).

Objekt 35/81: V průkopu A mezi obj. 8/81 a 9/81 při začišťování profilu identifikován další objekt patrný hnědou výplní v rámci černé kulturní vrstvy, šířka 220 a hloubka 90 cm. Dno vanovitého objektu se jen nepatrně zahlubovalo do podloží (max. 5 cm). Výplň hnědá sypká kompaktní v celém objektu, č. př. 41/81.

Objekt 36/81: Při začišťování profilu proti objektu 11/81 zjištěn další objekt a označen jako obj. 36/81. Jevil se ještě v rámci ornice a černé kulturní vrstvy mělkým zahloubením hnědé hlíny do černé kulturní vrstvy. V profilu objektu zjištěny zvířecí kosti, zčásti poškozené bagrem a malé zlomečky mazanice. Při vzorkování zjištěno, že jde o celou lebku tura, žebra a krční obratle. Pro technické potíže nebylo možno kosti tura odkrýt v úplnosti (nad nimi halda hlíny z průkopu); obratle pokračovaly směrem do stěny průkopu, takže nebylo zjištěno, o jak velkou část skeletu tura se jedná. Vzniká i podezření, že se může jednat i o recentní objekt. Indiciemi pro to by mohlo být mělké zahloubení objektu z ornice do kulturní vrstvy. Zlomky keramiky se mohly dostat do bezprostřední blízkosti tura až sekundárně z kult. vrstvy, která byla mírně narušena. Není však zcela vyloučena ani možnost, že jde o pravěký objekt. Bez keramických nálezů.

Objekty 37–39/81: Při začišťování profilu zjištěny další objekty mezi objekty 13 a 14/82 (označeny jako obj. 37–39). Objekty 37 a 39 se jevily v profilu v rámci černé vrstvy světlejším hnědavým zabarvením s malými zlomky mazanice a keramiky. Stěny měly šikmé, kolmé a převislé, dno vždy rovné nezasahovalo do podloží. Objekty nebyly vzorkovány.

Objekt 40/81: Mazanicová kra pravděpodobně na úrovni tehdejšího terénu. Pod vrstvou kompaktní rovné mazanice vrstvička asi 5–7 cm mocné žlutky v černé vrstvě (součást nadzemního objektu?). Bez nálezu.

Objekt 41/81: V profilu zjištěna kra kompaktní i nekompaktní mazanice s rovným povrchem opět v rámci černé kult. vrstvy. Kra mazanice spadala šikmo dolů po stěně objektu, který se jevil hnědým zabarvením. Stěny šikmé a převislé, rovné dno nezasahovalo do podloží. Rovněž tato mazanicová vrstva při obj. 41 měla vrstvičku žlutky – pravděpodobně došlo ke zřícení či splavení mazanicového objektu po jeho zániku do vlastního objektu 41; ve výplni obj. zlomky kostí, mazanice a keramiky a světlejší čocky v rámci hnědé výplně. Nálezy nekresleny.

3. Popis objektů v průkopu B (P. Holodňák)

Objekt 23/81: Větší kotlovitá jáma s podebranými stěnami a mírně oblým dnem, šířka 100, hloubka 126 cm. Na dně větší oblázky, při krajích se vklíní do objektu jazyky černé hlíny. Jinak výplň hnědá se zlomečky mazanice. Hojná keramika se koncentrovala ve vrstvě asi 50–70 cm nade dnem (*obr. 1:5*).

Objekt 24/81: Původně se jevil jako větší objekt, hloubka 70 cm. Po začištění zjištěna navíc kúlová jamka mísovitého tvaru s hrotitým dnem, hloubka 90 cm. Výplň hnědá s oblázky. Nalezen pouze jeden střep.

Objekt 25/81: Nepravidelná jáma zahlubující se do štěrkopísku s oblým dnem a šikmými stěnami s ústupkem, šířka asi 150, hloubka 110 cm. Výplň hnědá se zlomečky mazanice a keramiky. Asi 40–60 cm nade dnem se vklíní vrstva černé hlíny.

Objekt 26/81: Kotlovitá jáma s téměř kolmými stěnami a rovným dnem zahloubená do štěrkopísku, šířka 90, hloubka 125 cm. Výplň tvořily při okrajích jazyky sypké černé hlíny v rámci hnědé vrstvy pod ornici. Asi 50 cm nad bází dna vrstvy vklíní se do štěrkopísku smíšeného s hnědou výplní, jinak výplň hnědá bez oblázků. Nálezy: keramika a kosti.

Objekt 27/81: Malá kúlová jamka byla součástí větší jámy, hloubka 80 cm. Výplň hnědá sypká bez oblázků. Asi 50 cm od jamky nalezen střep a nad jamkou v hnědočerné vrstvě další střep v kulturní vrstvě (?).

Objekt 28/81: Po začištění se objekt jevil v rámci černé kulturní vrstvy světlejší výplní. Stěny šikmé až kolmé, dno rovné, šířka 140, hloubka 70 cm. Výplň světle hnědá sypká. Objekt se nezahluhoval do šterkopísku. Ve stěně objektu zlomky keramiky a kosti, pravděpodobně lidské (?). In situ zjištěny pouze kosti dolních končetin; šlo-li o „pohřeb v jámě“, pak musel být pohřbený ve skrčené poloze nohama k J a byl z podstatné části zdevastován bagrem. Ve výplni mazanice a keramika. Ve vzdálenosti cca 5 m J od obj. 28 v průkopu na haldě vyházené zeminy nalezena obličejová část lidské lebky – možná náleží ke kostem z obj. 28 (roztaženo bagrem?), ale jen s velmi malou pravděpodobností.

Objekt 29/81: Původně se jevil jako velká jáma; po začištění profilu zjištěno, že jde o dvě jámy oddělené vrstvou černé sypké hlíny bez náleží. Označeno: severnější jako obj. 29A a jižnější jako obj. 29B. Jde pravděpodobně o dva různé objekty.

Objekt 29A/81: Kolmé až převislé stěny, oblé dno jen nepatrně zahluhojeno do podloží, šířka 120 a hloubka 110 cm, výplň hnědá zahluhojená do černé vrstvy, asi 50 cm nad bází dna se táhne vrstva šedé popelovité hlíny. Nálezy: keramika.

Objekt 29B/81: Kolmé až převislé stěny, oblé dno jen nepatrně zahluhojeno do podloží, šířka 140 a hloubka 118 cm. Jinak se objekt jevil světlejší výplní v rámci černé vrstvy. Při dně vrstva keramických střepů o mocnosti 10–15 cm. Ve výplni ojediněle rozptýlena keramika a mazanice. Šikmo středem objektu se táhne vrstvička šterkopísku.

Objekt 30/81: Kotlovitá jáma s kolmými stěnami a rovným dnem částečně zahluhojená do podloží, šířka 165, hloubka 130 cm. Výplň hnědá sypká, v profilu ojediněle větší kámen a větší zlomky mazanice. Nálezy: keramika a kosti.

Objekt 31/81: Jáma s kolmými až převislými stěnami a pozvolna se sklánějícím dnem, jinak rovným, šířka 165, hloubka 130 cm. Objekt zahluhojen do podloží, výplň hnědá sypká. Ve výplni čočky světlé žlutky, zlomky mazanice, při S okraji čočka žlutky. Zlomky keramiky ve střední části objektu.

Objekt 32/81: Jáma o šířce 85 a hloubce 70 cm.

Objekt 33/81: Pod ornicí mělká jamka mísovitého tvaru s šikmými stěnami a rovným dnem, šířka 70, hloubka 74 cm. Výplň šedohnědá s oblázky, při okrajích probarvený šterkopísek. Zjištěn pravděpodobně kruhový půdorys (?) značně rozrušen bagrem. Nálezy: keramika.

Objekt 34/81: Jáma byla zahluhojena pod ornicí do podloží, šířka 140, hloubka 90 cm. Kolmé stěny a nerovné dno. Výplň u dna tvořila černá vrstvička mocná 5–15 cm, nad ní byla výplň tvořena bloky červené kompaktní mazanice v celé výplni i ve zlomcích. V profilu zlomky keramiky.

V průkopu C, který nebyl zaměřen, zjištěna rovněž černá kulturní vrstva se zlomky keramiky a mazanice mocná 30–50 (?) cm, bez začištění. Bezpečně zde identifikován pouze jediný do podloží zahluhojený objekt, kotlovitá jáma (nedokumentováno, nekresleno, nevzorkováno).

4. Popis kůlových jamek (P. Holodňák)

Kůlová jamka 1: hloubka 100 cm, výplň hnědočerná, jedna mušle, patří mezi jámy.

Kůlová jamka 7: hloubka 90 cm, výplň černá.

Kůlová jamka 8: hloubka 108 cm, výplň černá.

Kůlová jamka 9: hloubka 140 cm, výplň hnědočerná se šterkopískem.

Kůlová jamka 10: hloubka 130 cm, výplň hnědočerná se šterkopískem.

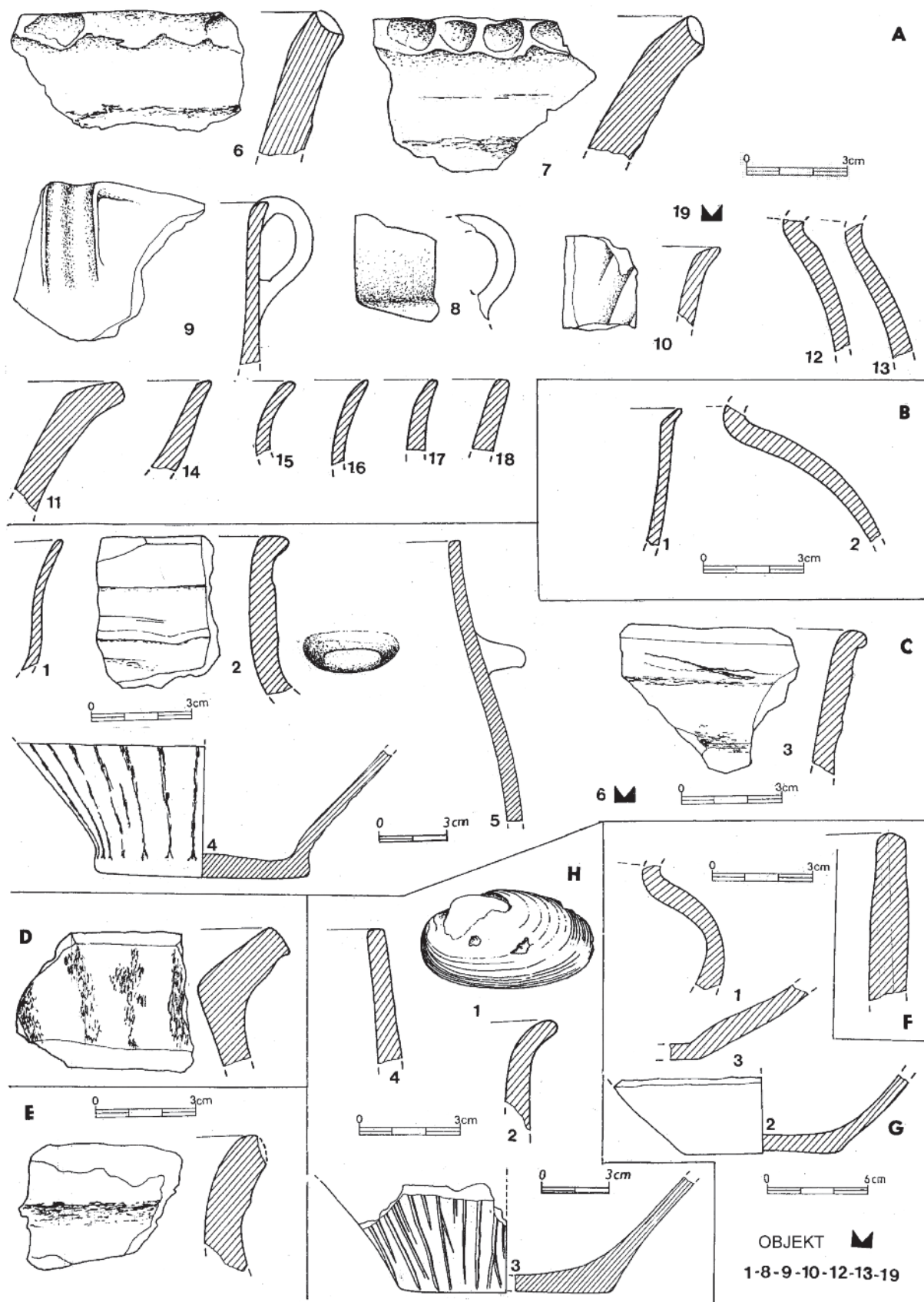
Kůlová jamka 12: hloubka 138 cm, výplň hnědočerná se šterkopískem.

Kůlová jamka 13: hloubka 125 cm, výplň hnědočerná se šterkopískem.

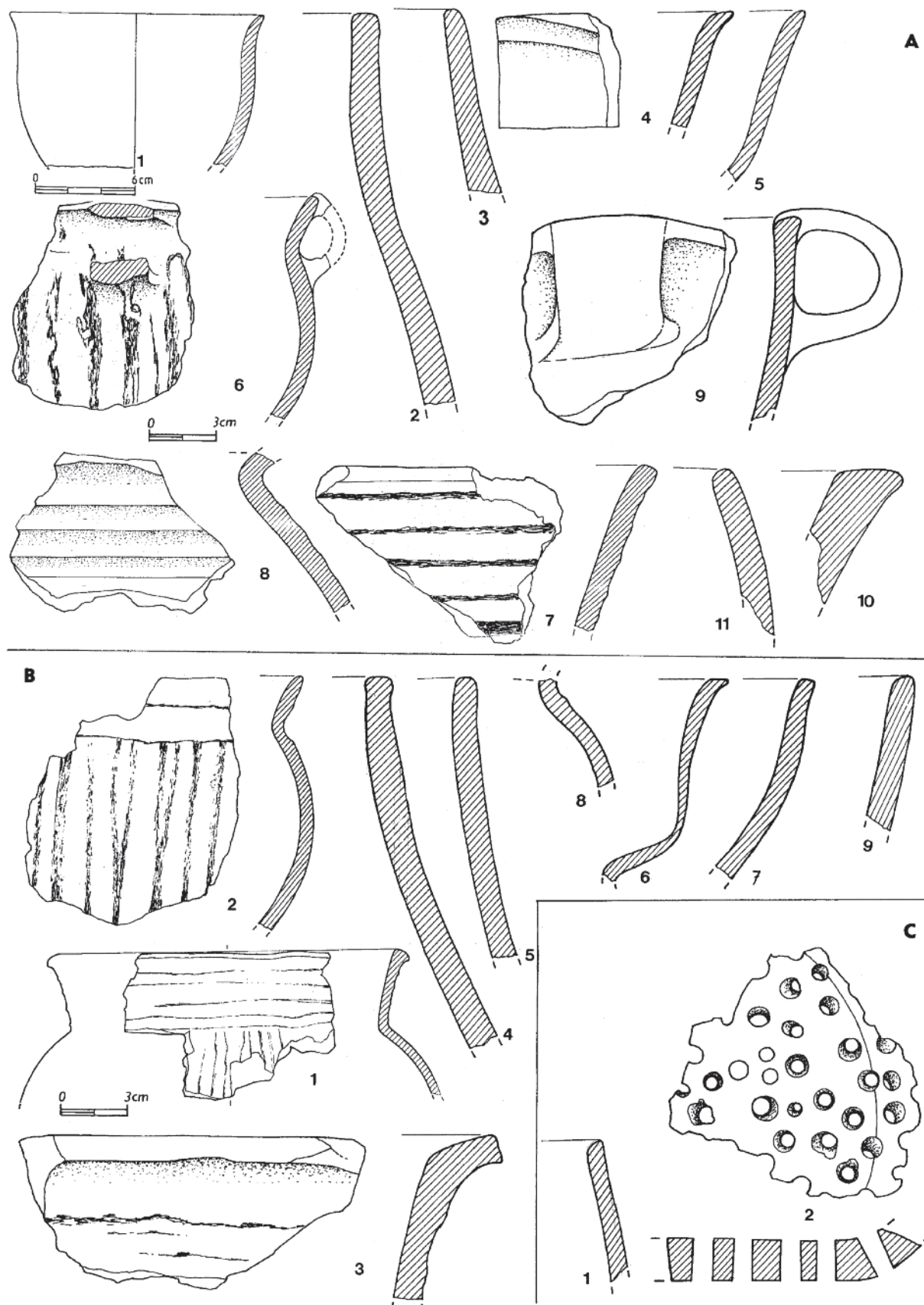
Kůlová jamka 19: hloubka 105 cm, výplň hnědočerná se šterkopískem.

Kůlová jamka 27: hloubka 80 cm, výplň hnědočerná. 1 střep, mušle.

Kůlová jamka 32: hloubka 75 cm, šířka 85 cm, výplň hnědočerná, patří mezi jámy.

Tab. III. Lišany. A: jáma 11, keramika; B: jáma 14, keramika; C: jáma 15, keramika; D: jáma 17, zlomek hrnce; E: jáma 18, zlomek hrnce; F: jáma 21, keramika; G: jáma 22, keramika; H: jáma 20, keramika, mušle

Tab. IV. Lišany. A: jáma 23, keramika; B: jáma 24, keramika; C: jáma 25, část cedníku

5. Popis vyobrazené keramiky a nálezů, č. př. 12–42/81 (D. Koutecký)

Objekt 2, č. př. 12/81, tab. I A:

1. Okrajový zlomek hrdla hrnce, p. černý.
 2. Zlomek etáže z rozhraní hrdla a břicha, p. tuhovaný, otřelý.
 3. Profil hrdla hrnce s mělkou plastickou páskou, p. světle žlutý.
- Dat.: K I–II.

Objekt 3, č. př. 13/81, tab. I B:

1. Schránky mlžů, vyobrazeno 16 a jedna polovina.
 2. Větší kus podhrdlí etáže s 1 uchem, p. svisle žlábkovaný, p. černý.
 3. Zlomek podhrdlí amfory zdobené žlábků, p. černý.
 4. Okrajový zlomek talířku, p. temně hnědý.
 5. Část pazourkové čepele, zd. (zachovaná délka) 4,0 cm.
 6. Rek. horní třetiny hrnce, p. temně hnědý, zv. (zachovaná výška) 8,0, Ø 13,0 cm.
 7. Spodek misky (rek.), okraj chybí, zv. 4,5 cm, p. šedočerný.
 8. Spodní polovina vejčitého hrnce, p. temně hnědý, zv. 12,0 cm.
- Dat.: K I–II.

Objekt 4A, č. př. 14/81, tab. II A:

1. Rek. esovitého koflíku, spodek se dnem chybí, zv. 5,5 cm, p. tuhovaný.
 2. Okrajový zlomek okřínu, p. tuhovaný.
 3. Profil poloviny hrdla okřínu, p. tuhovaný.
 4. Část výdutě, patrně amfory, zdobené přihlazováním, p. černý.
 5. Profil spodku výdutě nádoby, p. šedý.
- Dat.: K I–II.

Objekt 4B, č. př. 15/81, tab. II B:

1. Okrajový zlomek horní třetiny koflíku, p. tuhovaný.
 2. Zlomek výdutě amfory zdobené širokými žlábků, p. tuhovaný, otřelý.
- Dat.: K I–II.

Objekt 5, č. př. 16/81, tab. II C:

1. Zlomek okraje cedníku, p. hnědočerný.
 - 2–3. Spodky nádob (rek.), p. hnědý, v. 7,5, Ø 21,0, v. 6,0, Ø 22,0.
- Dat.: Knovízská kultura.

Objekt 6, č. př. 17/81, tab. II D:

1. Okrajový zlomek hrdla silnostěnného hrnce, p. hnědý.
 2. Okrajový zlomek tenkostěnné nádoby, p. tuhovaný.
 3. Okrajový zlomek rozevřené misky, p. tuhovaný.
 4. Část páskového ucha hrnce.
 5. Podhrdlí amfory zdobené vodorovnými žlábků, p. hnědý.
 6. Profil horní poloviny misky s ostře vyhnutým okrajem, p. tuhovaný.
 - 7–8. Dva drobné okrajové zlomky, jeden bez kresby.
 - 9–10. Střepey ze stěn, bez kresby.
- Dat.: K III–IV.

Objekt 7, č. př. 10/81, tab. II E:

1. Polovina sekery, nevyobrazeno.
 2. Mušle.
- Dat.: neurčeno.

Objekt 11, hrob č. př. 19/81, tab. II F, III A:

1. Mísovitý koflík s vyhnutým okrajem a převýšeným hraněným uchem, p. tuhovaný a zdobený žlábků lemovanými vpichy a skupinami svislých žlábků, v. 8,2, Ø 18,4 cm.
2. Vyšší rozevřená miska s omfalem, p. hnědý, v. 7,0, Ø 12,5.
3. Větší zlomek ze spodku výdutě hrnce, p. šedočerný, stopy prstování.
4. Profil hrdla hrnce, p. žlutý, stopy prstování.
5. Zlomek hrdla hrnce s důlky na okraji, p. cihlově žlutý, prstovaný.
6. Silnostěnný zlomek hrdla hrnce, p. hnědý, stopy prstování.

7. Silnostěnný zlomek hrdla hrnce s důlky na okraji, p. hnědý.
 8. Zlomek páskového ucha, p. šedočerný.
 9. Zlomek koflíku s páskovým žlábkovaným uchem, p. šedočerný.
 10. Zlomek hrdla koflíku, p. tmavě hnědý, šikmo tordovaný.
 11. Profil hrdla hrnce, p. tmavě hnědý.
 - 12–13. Zlomky podhrdlí amfory, p. černý.
 - 14–18. Drobné okrajové zlomky koflíků a misek, bez kreseb.
 19. Profil horní poloviny slabě zatažené misky, p. černý, bez kresby.
- Dat.: K III–IV.

Objekty 12–13, č. př. 19 a 36/81, bez nálezů.

Objekt 14, č. př. 20/81, tab. III B:

1. Profil pohárku, p. hnědý.
 2. Část podhrdlí amfory, p. temně hnědý.
- Dat.: K III–IV.

Objekt 15, č. př. 21/81, tab. III C:

1. Profil horní poloviny tenkostěnného koflíku, p. tuhovaný.
 2. Profil hrdla hrnce, p. temně hnědý, vodorovně prstovaný.
 3. Profil jiného hrdla hrnce, p. temně hnědý, vodorovně prstovaný.
 4. Rek. hrdla spodku hrnce, p. hnědý svisle prstovaný, zv. 5,5 cm.
 5. Profil hrdla nádoby s pupkem, p. hnědý.
 6. Zlomek stěny ode dna, bez kresby.
- Dat.: K I–II.

Objekt 16, č. př. 22/81 a obj. 32, č. př. 38/81:

Části ze stěn nádob, bez kreseb.
Dat.: Knovízská kultura.

Objekt 17, č. př. 23/81, tab. III D:

Zlomek hrdla hrnce, p. šedočerný, svisle prstovaný.
Dat.: Knovízská kultura.

Objekt 18, č. př. 24/81, tab. III E:

Okrajový zlomek hrdla hrnce, p. hnědý s vodorovným prstováním.
Dat.: Knovízská kultura.

Objekt 20, č. př. 25/81, tab. III H:

1. Poloviny mušle.
 2. Okrajový zlomek nádoby, p. černý.
 3. Rek. spodku hrnce zdobeného svislými žlábkami, zv. 5,0 cm.
 4. Profil okraje okřínu, p. temně hnědý.
- Dat.: K I–II.

Objekt 21, č. př. 26/81, tab. III F:

Profil horní části hrdla okřínu, p. světle žlutý.
Dat.: Knovízská.

Objekt 22, č. př. 27/81, tab. III G:

1. Část výdutě amfory.
 2. Rek. spodku hrnce, zv. 4,0 cm.
 3. Část stěny misky, bez kresby.
- Dat.: K III–IV.

Objekt 23, č. př. 28/81, tab. IV A:

1. Rek. esovitého koflíku, spodek se dnem chybí, p. hnědý, zv. 6,5 cm.
2. Profil horní poloviny hrdla okřínu, p. černý.
3. Část hrdla okřínu, p. šedočerný.
4. Část hrdla talířku, okraj uvnitř tordovaný, p. žlutý.
5. Profil horní třetiny, p. tuhovaný.
6. Horní část vejčitého hrnce s ulomeným uchem, p. žlutý, svisle prstovaný.

7. Profil hrdla zásobnice, p. žlutý, vodorovné prstování.
 8. Část podhrdlí amfory nebo etáže, p. žlutohnědý, vodorovné žlábkování.
 9. Část hrdla s páskovým uchem hrnce, p. šedočerný.
 10. Zlomek hrdla hrnce, bez kresby.
 11. Profil horní třetiny zatažené misky.
- Dat.: K I–II.

Objekt 24, č. př. 29/81, tab. IV B:

1. Rek. hrdla s podhrdlím vejčitého hrnce, p. hnědý prstovaný, Ø 31,0, zv. 12,0 cm.
 2. Velký kus horní poloviny vejčité nádoby, p. temně hnědý, prstovaný.
 3. Profil hrdla hrnce s vodorovným prstováním, p. žlutý.
 - 4–5. Dva profily hrdel okřínů, p. černý.
 - 6–7. Profily koflíků, p. temně hnědý.
 8. Zlomek podhrdlí amfory, p. šedý.
 9. Profil horní části rozevřené misky.
 10. Zlomek dna nádoby, bez kresby.
- Dat.: K III–V.

Objekt 25, č. př. 30/81, tab. IV C:

1. Okrajový zlomek okřínu, p. žlutý.
 2. Část výdutě cedníku, p. šedý.
- Dat.: Knovízská kultura.

Objekt 26, č. př. 31/81, tab. V A:

1. Část výdutě nádoby s pupkem, pod hrdlem svisle prstovaný, p. černý.
 2. a 4. Okrajové zlomky okřínů, p. hnědý a černý.
 3. Část hrdla hrnce.
 - 5–6. Zlomky hrdel misek, p. žlutý a černý.
 7. Spodek misky.
- Dat.: K I–II.

Objekt 27, č. př. 32/81, tab. V B:

1. Rek. spodku amforky, p. černý, zv. 6,5 cm.
 2. Profil hrdla hrnce, p. hnědočerný, svisle prstovaný.
 3. Část podhrdlí zásobnice s důlkovanou plastickou páskou na rozhraní, p. žlutý, svisle prstovaný.
- Dat.: K I–II.

Objekt 28, č. př. 33/81, tab. V C:

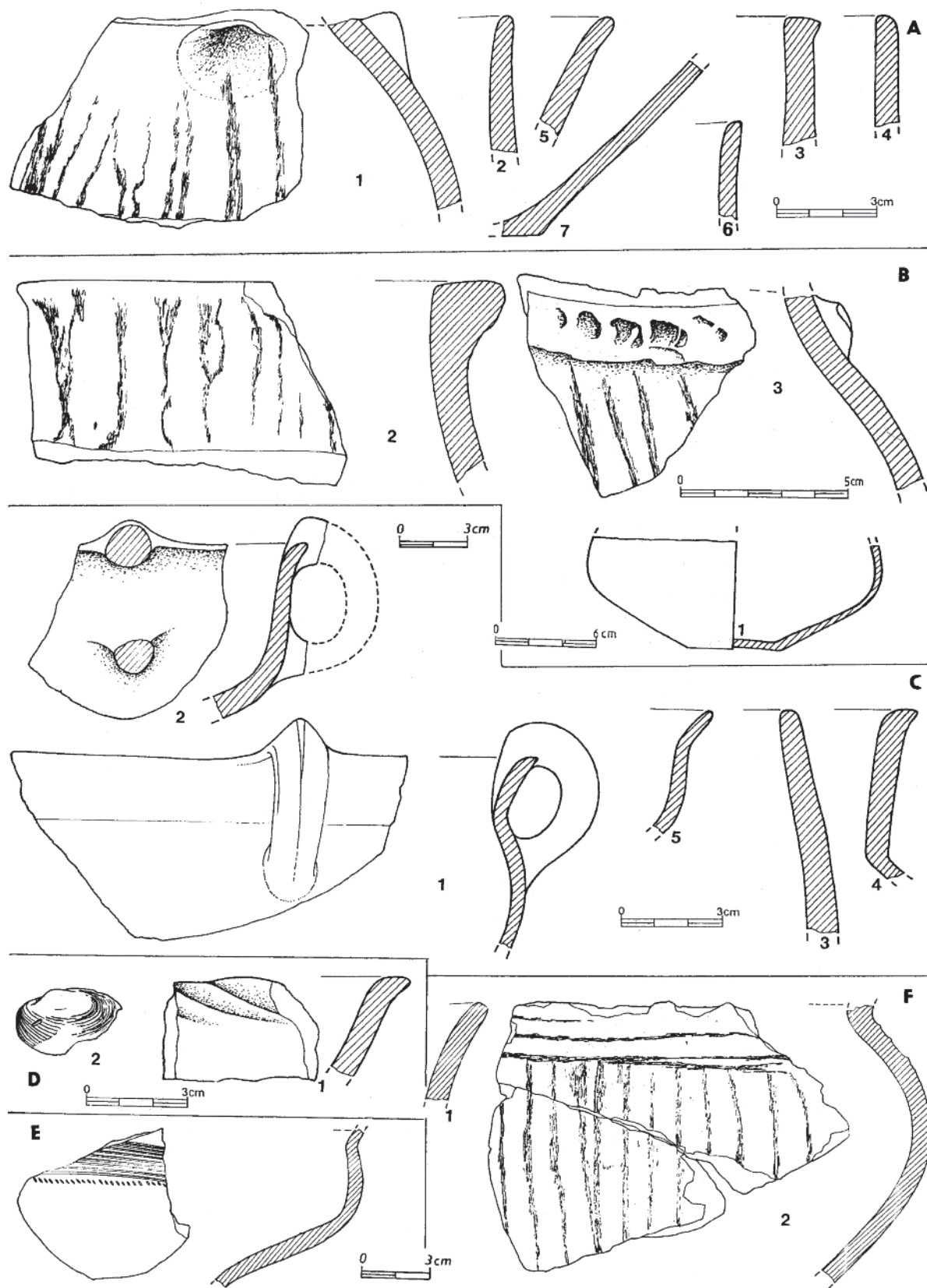
1. Velký kus koflíku s převýšeným hraněným uchem, p. cihlově žlutý.
 2. Část koflíku s převýšeným ulomeným uchem, p. černý.
 3. Profil horní třetiny hrdla amfory, p. černý.
 4. Profil hrdla hrnce, p. cihlově červený.
 5. Profil horní třetiny koflíku, p. tuhovaný.
- Dat.: K III–IV.

Objekt 29A, č. př. 34/81, tab. V D:

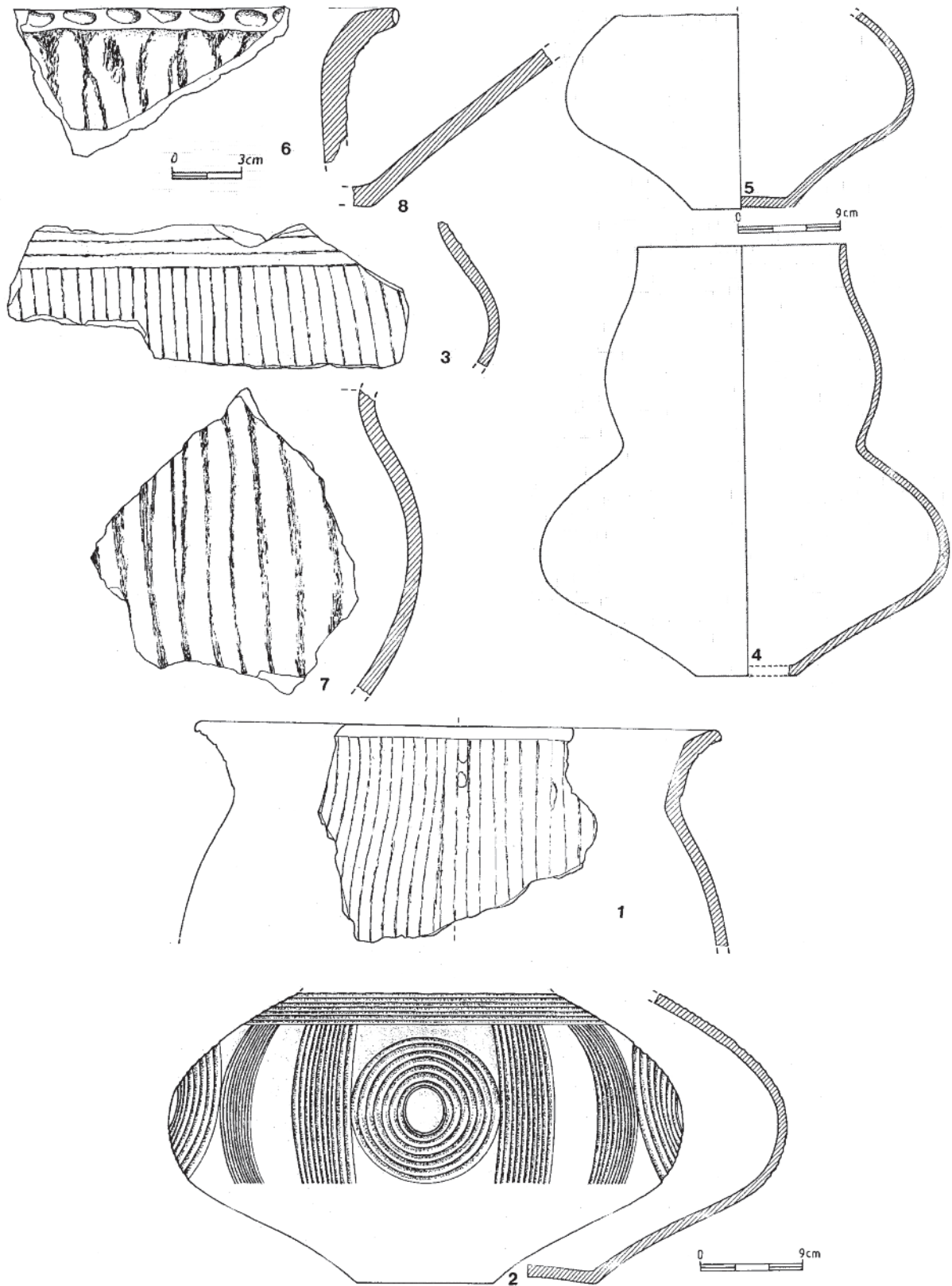
1. Část misky s tordovaným okrajem, p. hnědý.
 2. Poloviny mušle.
- Dat.: Knovízská kultura.

Objekt 29B, č. př. 35/81, tab. VI:

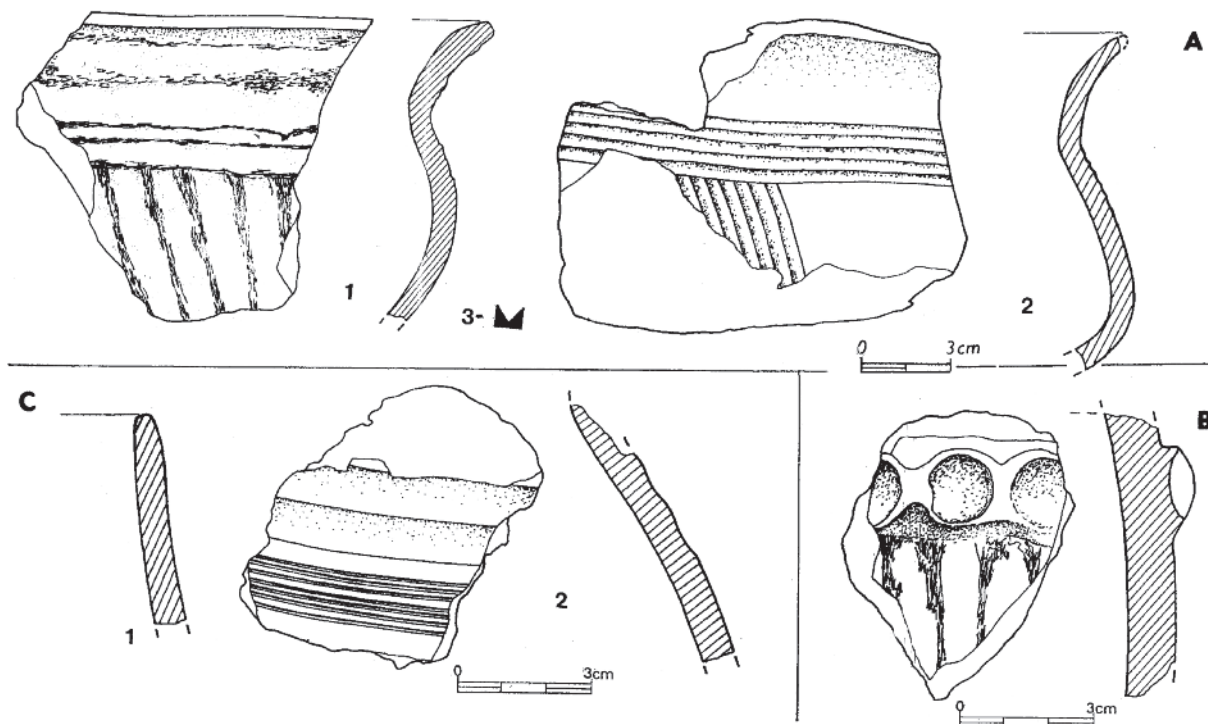
1. Rek. horní třetiny zásobnice, p. svisle prstovaný, žlutohnědý, Ø 44,0, zv. 18,0 cm.
 2. Rek. výdutě amfory nebo etáže, zdobené skupinami svislých žlábků a 4 prsovitými vypnulínami provedenými žlábků, p. tuhovaný, zv. 24,0.
 3. Větší kus podhrdlí amfory zdobené vodorovnými a svislými žlábků, p. tuhovaný.
 4. Rek. velké etážovité nádoby s prohnutým hrdlem a zaobleným břichem, p. tuhovaný, v. 35,0.
 5. Výduť patrně jiné etáže, zv. 16,0, p. tuhovaný.
 6. Profil hrdla zásobnice s řadou žlábků na okraji, p. svisle prstovaný, p. hnědý.
 7. Velký kus výdutě vejčitého hrnce, p. hnědočerný, svisle prstovaný.
 8. Profil spodku výdutě hrnce.
- Dat.: K VI.

Tab. V. Lišany. A: jáma 26, keramika; B: jáma 27, keramika; C: jáma 28, keramika; D: jáma 29a, keramika a mušle; E: jáma 30, profil koflíku; F: jáma 31, keramika

Tab. VI. Lišany. Jáma 29b, keramika

Tab. VII. Lišany. A: jáma 33, keramika; B: jáma 35, keramika; C: jáma 34, keramika

Objekt 30, č. př. 36/81, tab. V E:

Profil koflíku s ulomeným okrajem, p. šedočerný zdobený pásem vlásečnic lemovaných vpichy.

Dat.: K III–IV.

Objekt 31, č. př. 37/81, tab. V F:

1. Okrajový zlomek hrnce, p. temně hnědý.

2. Velký kus výdutě hrnce, p. temně hnědý, prstovaný.

Dat.: K I–II.

Objekt 32, č. př. 39/81, bez kreseb.

Dat.: Knovízská kultura.

Objekt 33, č. př. 38/81, tab. VII A:

1. Větší kus hrdla s podhrdlím hrnce, p. temně hnědý, prstovaný.

2. Profil koflíku bez dna s vyhnutým okrajem zdobený žlábkou, p. žlutohnědý.

Dat.: K V–VI.

Objekt 34, č. př. 40/81, tab. VII C:

1. Zlomek hrdla amfory nebo okřínu, p. žlutý.

2. Zlomek podhrdlí amfory, p. černý, zdobený rýhami a žlábkou.

3. Zlomek výdutě amfory, bez kresby.

Dat.: K V–VI, ST I.

Objekt 35, č. př. 41/81, tab. VII B:

Silnostěnný zlomek podhrdlí zásobnice s plastickou důlkovanou páskou na rozhraní, p. černý, svisle prstovaný.

Dat.: Knovízská kultura.

6. Zhodnocení nálezové situace

Sídliště objevené v roce 1981 žateckým muzeem bylo zdokumentováno a ovzorkováno. Ve dvou rýhách se podařilo identifikovat 42 objektů. Následně v roce 1982 zde Z. Smrž pokračoval v dokumentaci a vzorkování ve dvou dalších rýhách pro odvodňování, které nově přečísloval: původně Holodňákem označené rýhy A a B přeznačil na C a D. Ve stejném roce při stavbě kůlny bylo zjištěno dalších 12 knovízských ob-

jektů. Tyto záchranné akce v letech 1992 a 1993 vyvolaly potřebu leteckého snímkování naleziště. Leteckou prospekci se podařilo v hrubých rysech vymezit rozsah sídliště z mladší a pozdní doby bronzové, které se rozkládá na 8,6 ha, a počet objektů byl odhadnut na 800–1000 (*Smrž – Majer 1995*, 104). Sídliště v Lišanech je rozsahem i počtem objektů srovnatelné se sídlištěm ve Velemyševsi. Musím dodat, že nálezy získané Z. Smržem nebudou v dohledné době publikovány, a proto jsem se rozhodl zhodnotit výsledky pozorování a nálezy z výzkumu P. Holodňáka z roku 1981, kterému tímto děkuji za umožnění publikace.

7. Zhodnocení terénní situace a nálezové okolnosti

Sídliště se rozkládá na levobřežní terase Ohře, v rovině, v nadmořské výšce v průměru asi 195 m, bylo vzdáleno cca 150 m od řeky. Síla ornice na nalezišti se pohybovala okolo 30 cm a podloží tvořily šterko-pisky. Podle našich zkušeností v každé knovízské jámě prokopané alespoň z jedné poloviny zpravidla nacházíme bohatou kolekci keramiky a jiných nálezů, a proto můžeme velice dobře objekty časově zařadit, v případě Lišan ovšem pouze rámcově. Obsah vzorků jam: v 7 případech byla zastoupena pouze keramika, spolu se zvířecími kostmi v 6 jamách. Ve 13 jamách vedle keramiky byla také zastoupena mazanice, jež pochází z výmazu vnitřních stěn jam. Ve 3 jamách se našly schránky mušlí, v jámě č. 3 celkem 16 kusů.

Z hlediska tvaru nelze jámy objektivně zařadit mezi okrouhlé, oválné či nepravidelné, protože z profilu to není patrné, kromě jam č. 11 a 28, jež byly okrouhlé. Většina jam měla výplň jednolitou: 16 jam hnědou sypkou, někdy s oblázky, 4 hnědočernou, 6 šedočernou a zbývajících 6 hnědočernou. Ve 3 případech byla výplň složitější. Jáma č. 34 měla výplň složenou ze dvou částí. Těsně pod ornici se našla plocha s červenou vypálenou mazanicí. Jde pravděpodobně o rozpadlou pec, protože spodek výplně tvořila černá (uhlíkatá?) hlína. Jáma č. 5 měla výplň složenou ze dvou vrstev. Nahoře byla hnědočerná hlína a dole hnědá s oblázky a pískem. Jáma č. 36, patrně recentní, měla odlišnou výplň: hnědá hlína byla proložená vrstvami černé hlíny a písku. V jámě nebyly přítomny žádné pravěké nálezy, jen kosti tura. Mezi zvláštní objekty řadíme obj. č. 40 a 41, kde se těsně pod vrstvou ornice našly mazanicové kry. Jde nejspíše o zbytky ohnišť nebo spodky pecí nadzemních kúlových staveb.

Lidské kosti byly zastoupeny ve dvou jamách. V jámě č. 11 se jevila jakoby „pohozená“ lidská kostra ležící v anatomickém uložení a v kolenou ohnutá v pravém úhlu. Kostra ležela asi 10–25 cm nade dnem jámy nad vrstvou keramiky s mazanicí. Je důležité, že u kostry byly dvě nádoby jako milodary: koflík a miska (*Koutecký 1990*, 181, fig. I:1). Podle mého soudu jde v tomto případě o rituální pohřeb na sídlišti. Podobný případ byl zjištěn na knovízské lokalitě v Kamenné Vodě (*Bouzek – Koutecký 1980*, 393). Pohřby na sídlištích v jamách s milodary můžeme pokládat za řádné pohřby osob, jež se nějak provinily proti zvykovému právu, a proto nemohly být uloženy na posvátných pohřebištích. Zbytky poničené kostry v jámě č. 28 se skrčenými dolními končetinami lze nejlépe vysvětlit jako nerituální pohřeb s pohozenou kostrou v jámě.

8. Časové zařazení objektů a nálezů

Vzhledem k malému počtu keramických typů uvedu jen výčet jednotlivých tvarů. Nejpočetněji jsou zastoupeny hrnce, některé s plastickou páskou, následují amfory nebo etáže a jejich zlomky, dále koflíky a části, nakonec misky různých typů.

Datování v rámci knovízské chronologie uvádím u každého objektu zvlášť. Souhrnně můžeme vzorky keramiky zařadit na konec kultury mohylové až na konec kultury knovízské. Mezi nejstarší objekty patří deset jam (K I–II), do středního knovízského období se hlásí sedm objektů (K III–IV) a pro období mladší tři objekty (K V–VI). Pouze jako obecně knovízské musíme zařadit posledních 13 objektů.

ZÁVĚRY

Keramika z výzkumu z roku 1981 dokládá, že mohylovo-knovízské sídliště mělo dlouhé trvání. Nejstarší objekty patří nejmladší fázi kultury mohylové nebo přechodnému období mohylovo-knovízskému, pokračuje středním knovízským obdobím a končí mladším knovízským obdobím. Z výzkumu Z. Smrže pochází také keramika kultury štítarské. Knovízské sídliště v Lišanech je svým rozsahem druhé nejrozsáhlejší v severozápadních Čechách.

LITERATURA

- ASM 15: Velímský, T. 1986 (ed.), Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1972–1982. Archeologické studijní materiály 15. Praha.
- Bouzek, J. – Koutecký, D. 1980: Mohylové a knovízské kostrové „pohřby“ v jamách ze severozápadních Čech, Památky archeologické 71, 360–432.
- Holodňák, P. 2006: Labyrintem žateckého pravěku. Žatec.
- Koutecký, D. 1990: Skeletal „Burial“ in the Pits of Knovíz Settlement in Bohemia, Anthropologie 28/2–3, 175–188.
- Smrž, Z. – Majer, A. 1995: Knovízské sídliště v Lišanech, okr. Louny. Výzkum, letecká prospekce a geodetické vyhodnocení, Archeologické rozhledy 47, 102–114.

DIE KNOVÍZER SIEDLUNG IN LIŠANY (BEZ. LOUNY, KREIS ÚSTÍ NAD LABEM)

In diesem Artikel publizieren wir einen Teil der Knovízer Siedlung in Lišany, den uns die Forschung von P. Holodňák aus dem Jahre 1981 bot. Das Museum in Žatec dokumentierte damals in zwei Abwasserrinnen (A, B) 42 Objekte, überwiegend Gruben (einschliesslich der Pfahlgrübchen) und nahm die Muster ab. Die meisten Gruben enthielten Keramik, Tierknochen, Lehmwurfstücke und Muschelschalen. In zwei Gruben wurden Menschenskelette gefunden. In der Grube 11 wurde ein Skelett in der Hockerlage mit Beigaben bestattet, es ging um eine rituelle Bestattung im Siedlungsraum. Das zweite Skelett mit gebeugten Beinen in der Grube 28 war sehr beschädigt und in diesem Fall ging es um eine nicht rituelle Siedlungsbestattung. Die Muster der Keramik ermöglichten uns, ungefähr eine Hälfte der Objekte zu datieren. Die ältesten von ihnen gehören der späten Grabhügelkultur oder der Grabhügel-Knovízer Übergangszeit, vertreten sind auch die mittlere und jüngere Stufe der Knovízer Kultur. Die Spätphase (Štítary-Kultur) wurde durch die Forschung von Zdeněk Smrž registriert. Aufgrund der Flugzeugaufnahmen und der Auswertung aller Angaben ist es anzunehmen, dass die Siedlung die Fläche von 8,6 Hektar einnahm. Auf dieser Fläche befanden sich 800–1000 Objekte.

DRAHOMÍR KOUTECKÝ

ÚSTAV ARCHEOLOGICKÉ PAMÁTKOVÉ PÉČE SEVEROZÁPADNÍCH ČECH, V. V. I., ŽIŽKOVA 835, 434 01 MOST